

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Kansainvälisten sopimusten mukaan on ongelmallista vaatia lisääntymiskyvyttömyyttä juridisen sukupuolen vaihtamisen ehtona, mutta sen sijaan ei ole ongelmallista vaatia lääketieteellistä diagnoosia tai hoidon vastaanottamista. Kannatamme lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistoa niin, että laki muutettaisiin vastaamaan Suomen käytännön todellisuutta. Vaatimus lääketieteellisestä selvityksestä tulisi säilyttää. Mielestämme ei ole tarkoituksenmukaista, että juridisen sukupuolen muuttaminen mahdollistetaan myös ei-transsukupuolisille henkilöille. Mikäli juridisen sukupuolen vaihto irrotetaan täysin lääketieteellisestä transitiosta, kyseessä on tosiaan kaikkia suomalaisia koskeva laki sukupuolen vahvistamisesta (kuten se onkin esityksessä nimetty), eikä transsukupuolisia koskeva translaki, kuten siitä on julkisuudessa keskusteltu.

Kannatamme hallituksen esityksen mukaisesti sitä, että juridisen sukupuolen muuttaminen on mahdollista vain täysi-ikäisille. Jos juridisen sukupuolen vaihtaminen olisi mahdollista alaikäisenä, kuten joissakin tämän lakiesityksen keräämissä lausunnoissa esitetään, on mahdollista, että tämä tekisi myöhemmän palaamisen omaan sukupuoleen sosiaalisesti ja psykologisesti vaikeammaksi kuin silloin, jos juridisia muutoksia ei olisi tehty. Lapsen tai teini-ikäisen psyykkinen kehitys on vielä kesken, eikä lainsäädännöllisiä muutoksia juridiseen sukupuoleen liittyen tulisi edistää alaikäisten kohdalla. On aikuisten tehtävä suojella lapsia kauaskantoisilta päätöksiltä, joiden seurauksia alaikäisen ei voida olettaa ymmärtävän ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi.

Tällä hetkellä sukupuolidysforiaa kokevien, sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin hakeutuneiden nuorten ja erityisesti tyttöjen määrä on noussut erittäin nopeasti ja paljon. Siitä, mistä tämä ilmiö johtuu, ei ole toistaiseksi saatavilla tutkittua tietoa. Suuri osa sukupuoliristiriitaa kokevista nuorista kertoo olevansa homo- tai biseksuaaleja. Lapsuudessa koettu sukupuoliristiriita ennustaa ensisijaisesti aikuisuuden homoseksuaalisuutta, ei transsukupuolisuutta (Duodecim 2018;134(20):2041-6). On erittäin vahvaa tutkimusnäyttöä siitä, että useimpien lasten

sukupuoliristiriita lievittyy itsekseen murrosiän alettua tai viimeistään sen loppuun mennessä, mikäli lapsi ei transitoitu sosiaalisesti eikä lääketieteellisesti.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Mikäli hakemukseen liitettävälle selvitykselle siitä, että ”kokee pysyvästi kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen” ei aseteta minkäänlaisia objektiivisia kriteerejä, ei juuri minkäänlaista selvitystä voida katsoa hylättäväksi. Tällöin kyseessä on käytännössä ilmoitusmenettely, ei hakemusmenettely. Mikäli hakemus toisaalta voidaan hylätä ilman objektiivisia kriteerejä, altistaa se hakijan viranomaisen mielivallalle. Selkeämmät kriteerit olisivat sekä hakijan että yhteiskunnan etu.

Kannatamme esityksen mukaisesti sitä, että kun avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä vahvistamisesta ilmoitus henkilön aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle. Kumppanin halu muuttaa oma juridinen sukupuoli voi vaikuttaa puolison haluun jatkaa avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta. Hakijan itsemääräämisoikeuden kannalta on perusteltua, että juridisen sukupuolen vaihtoon ei vaadita puolison lupaa. On kuitenkin puolison itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta hyvä, että asiasta ilmoitetaan.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Esitetyn lain mukaisesti ”vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä”. Toivomme tähän lainkohtaan muutosta ja esittelemme useita esitetyn käytännön aiheuttamia ongelmia.

On ällistyttävä puutos, ettei missään laissa mitenkään määritellä, mikä sukupuoli oikeastaan on. Tasa-arvolaki määrittelee, mitä ovat sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu: ”Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan tässä laissa henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan”. Jatkossa myös juridinen sukupuoli tarkoittaisi henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan (siinä määrin kuin oma kokemus noudattelee mies/nais-jakoa), sillä juridinen sukupuoli perustuisi omaan ilmoitukseen. Laissa ei tunnuta jättävän mitään tilaa biologisen sukupuolen huomioon ottamiselle sellaisissa sensitiivisissä tilanteissa, joissa se olisi tasa-arvon takia tarpeen.

Kannamme huolta nais erityisistä ja mies erityisistä tiloista. Jatkossa henkilö voisi vaatia pääsyä naisten/miesten tiloihin vaihdettua pelkästään juridista sukupuoltaan, eli esimerkiksi naisten tiloihin voisi pyrkiä henkilö, joka on ulkoisesti täysin mies.

Sukupuolierityisiä tiloja ei säädellä suoraan missään tietyssä laissa, vaan kyse on vakiintuneista käytännöistä ja syrjintään liittyvän lainsäädännön tulkinnasta. On odotettavissa, että uusi laki muuttaisi käytäntöä ja oikeuden tulkintaa, ja hallituksen esityksestä on tulkittavissa, että tasa-arvovaltuutetun tulisi erikseen ottaa kantaa, voidaanko sallia ulkoisesti täysin mieheltä näyttävien, ei-transitioituneiden biologisten miesten poistaminen naisten tiloista. Sukupuolitetut pukeutumis- ja suihkutilat asetetaan siis täysin kyseenalaisiksi, vaikka ne ovat esimerkiksi EU:n tasa-arvodirektiivin mukaan perusteltuja. Miehillä ja naisilla on oikeus yksityisyyteen, intimitettiin ja arvokkuuteen.

Tulkinta, jonka mukaan esimerkiksi nais erityiset tilat ovat avoinna kaikille juridiselta sukupuoleltaan naisille, on otettu käyttöön ja on aiheuttanut ongelmia uimahallien ja kuntosalien pukuhuoneissa esimerkiksi Norjassa (ks. paikallinen tasa-arvoviranomainen, Diskrimineringsnemda, sak #18/68) ja Tanskassa. Myös Islannissa viranomaiset ovat päätyneet julkaisemaan ohjeistuksen, jonka mukaan biologiset (e-transitioituneet) miehet ovat juridisen sukupuolensa vaihtamisen jälkeen täysin oikeutettuja olemaan naisten tiloissa. Sivulla 6 ao. linkissä ohjeistetaan henkilökuntaa kertomaan naisille islantilaisissa uimahallissa, että mies on oikeutettu olemaan naisten tiloissa eikä miesten läsnäoloa tule kyseenalaistaa, koska jos mies on naisten tiloissa, niin tulee olettaa, että hän on trans (https://reykjavik.is/sites/default/files/ymis_skjol/skjol_utgefid_efni/trans_folk_kyngreind_rymi_vefur.pdf). Tässä on kyseessä kehäpäätelmä, joka vaarantaa naisten turvallisuuden ja oikeuden yksityisyyteen.

Edellämainittu tulkinta kohdalla tosiasiallisesti laillistaa tirkistelyn pukeutumis- ja suihkutiloissa. Jää täysin epävarmaksi, voidaanko esimerkiksi juridista naista tuomita tirkistelystä naisten tiloissa (rikosnimikkeenä sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen, rikoslain 17 luku § 21), sillä tirkistely ei lähtökohtaisesti vaadi koskettamisen kaltaista selkeää tekoa, vaan tietoinen paikalla olo ja katseleminen riittävät.

Koska juridisen sukupuolen vaihtaminen olisi mahdollista myös esimerkiksi tuomituille seksuaalirikollisille eikä lääketieteellistä selvitystä vaadittaisi, olisi ennen pitkää väistämätöntä, että jotkut rikolliset tätä mahdollisuutta myös käyttäisivät. Juridisen sukupuolen vaihtaminen miehestä naiseksi tarjoaisi tällaisessa tapauksessa sekä pääsyn haavoittuvaisten uhrien luo erilaisiin suihku- ja pukeutumistiloihin että rikostuomion sattuessa kohdalle pääsyn naisten vankilaan.

Lakiuudistusta ajetaan julkisuudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen nimissä, vaikkei laki tosiasiallisesti hyödytä seksuaalivähemmistöjä ja lailla voisi olla potentiaalisesti vahingollisia vaikutuksia seksuaalivähemmistöihin. Homoseksuaalisuus on samaan biologiseen sukupuoleen kohdistuva seksuaalinen suuntautuminen. Homot, lesbot ja biseksuaalit ovat tehneet pitkään työtä saadakseen oikeuden avioitua samaa biologista sukupuolta edustavan kumppanin kanssa.

Toistaiseksi vain yksittäiset toimijat ovat yrittäneet uudelleenmääritellä homoseksuaalisuutta samaan juridiseen sukupuoleen kohdistuvaksi seksuaaliseksi suuntautumiseksi, mutta tällainen saattaa jatkossa lisääntyä, jos transsukupuolisuus uudelleenmääritellään pelkäsi juridisen sukupuolen muuttamiseksi. Oletamme, että jatkossa kaikkia juridisen sukupuolensa vaihtaneita pidettäisiin transsukupuolisina, eikä transsukupuolisuuden nähtäisi olevan kytköksissä lääketieteelliseen transitioprosessiin vaan juridiseen prosessiin.

Seksuaalinen suuntautuminen ei kohdistu juridiseen sukupuoleen eikä seksuaalinen suuntautuminen muutu vaihtamalla juridista sukupuolta. Juridisen sukupuolen täydellinen irrottaminen biologisesta sukupuolesta tekee seksuaalivähemmistön etujen ajamisesta erittäin vaikeaa. Se saattaisi myös mahdollistaa tilanteen, jossa henkilö, joka ei kuulu seksuaalivähemmistöön, voisi esiintyä seksuaalivähemmistön etujen ajajana ja tosiasiallisesti edistää asioita, jotka ovat ko. vähemmistön etujen vastaisia. Heteromies, joka vaihtaa juridisen sukupuolensa naiseksi, voisi esiintyä lesbojen etujen ajajana, vaikka hän ei tosiasiallisesti ole lesbo, ts. toisista biologisesti naisista kiinnostunut biologinen nainen, eikä täten edusta lainkaan lesbojen viiteryhmää. Lain silmissä hänen väitteensä olisi tosi, sillä laki ei määritä biologista sukupuolta juridisesta sukupuolesta erillisenä, vaan pitää tällaista henkilöä kaikin tavoin naisena. Myöskin median kynnyks uutisoida tällaisesta henkilöstä muuten kuin naisena ja lesbona olisi korkea.

Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella on kielletty, ja rikoksen kohdentaminen seksuaalisen suuntautumisen perusteella on rangaistuksen koventamisperuste. Jatkossa esimerkiksi biologisesti miespuolinen henkilö, joka kokee vihaa seksuaalivähemmistöjä kohtaan, voisi melko pienellä vaivalla vaihtaa juridisen sukupuolensa naiseksi ennen kuin kohdistaa suunnitelmallisen viharikoksen, kuten raiskauksen, homoseksuaaliseen naiseen. Tällaisessa tapauksessa selkeänkin vihamotiivin todistelu oikeudessa muuttuisi absurdiksi ja erittäin vaikeaksi. Voisiko naisista seksuaalisesti kiinnostunut juridinen nainen olla itse niin homofobinen, että homofobia voitaisiin katsoa teon rangaistusperusteeksi? Kenties maalaisjärjellä ajatteleva tuomari voisi katsoa juridisen sukupuolen vaihdon tapahtuneen vilpillisin tarkoituksin, mutta kun laissa ei ole määritelty päteviä tai epäpäteviä syitä juridisen sukupuolen vaihtoon, niin teon nimeäminen vilpiksi voisi johtaa vastapuolen syytöksiin syrjinnästä sukupuoli-identiteetin perusteella ja sitä kautta pitkään oikeudenkäyntikierteeseen.

Juridisen sukupuolen muuttaminen ilmoitusperustaiseksi merkitsisi sitä, että sukupuolivaikutusten arviointia tehdessä ei arvioitaisi vaikutuksia biologiseen, vaan juridiseen sukupuoleen. (Tälläkin hetkellä poikkeuksen arviointiin muodostavat juridisen sukupuolensa vaihtaneet henkilöt. He ovat pieni ryhmä, joten vaikutus ei toistaiseksi ole suuri, mutta huomautamme, että myös nykyisellään sukupuolivaikutusten arvioinnissa olisi tarpeen erotella se, puhutaanko biologisesta vai juridisesta sukupuolesta.) Sukupuolivaikutusten arviointi on lakisääteinen tehtävä. (Valitettavasti sitä ei ole tehty tätä lakiesitystä laadittaessa tai ainakaan sitä ei lakiesityksestä löydy, eikä ole sitä pyytäneille tahoille toimitettu.) Erityisesti marginaalisten ryhmien kohdalla pienikin määrä juridisen sukupuolensa vaihtaneita henkilöitä vääristää tehtyjä arvioita. Sukupuolivaikutusten arvioissa biologiset naiset, lääketieteellisesti transitoituneet transnaiset sekä vain juridisen sukupuolensa naiseksi muuttaneet biologisesti miespuoliset henkilöt laskettaisiin jatkossa yhdeksi ryhmäksi, vaikka kaikki nämä ryhmät hyötyisivät ainutlaatuisten erityistarpeidensa ryhmäkohtaisesta arviosta.

Erityistarpeiden huomioiminen edistäisi tosiasiallista sukupuolten välistä tasa-arvoa paremmin kuin näiden ryhmien niputtaminen yhteen.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Ei erillistä lausuttavaa

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Ei erillistä lausuttavaa

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Ei erillistä lausuttavaa

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

Ei erillistä lausuttavaa

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Ei erillistä lausuttavaa

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Sukupuolivaikutusten arviointia ei ole tehty riittävässä laajuudessa. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa sanotaan: "Sukupuolinäkökulman sisällyttäminen hankkeisiin ja ohjelmiin on edellisillä hallituskausilla havaittu haasteelliseksi. Päätös tasa-arvon edistämisestä hankkeessa, ohjelmassa tai uudistuksessa tulisi tehdä riittävän ajoissa ja kommunikoida selkeästi esim. strategisissa linjauksissa ja toimeenpano-ohjelmassa sekä sisällyttää seurantaan." (Suomi tasa-arvon kärkimaaksi. Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020-2023, 48). Hallituksen tavoitteiksi on kirjattu: "Sukupuolivaikutusten arvioinnin tulee sisältyä kaikkien ministeriöiden alaisten hallinnon toimintoihin." (49) (Linkki ohjelmaan:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162588/STM_2020_35_J.pdf?sequence=6&isAllowed=y). Sukupuolivaikutusten arviointi tulisi mieluusti olla erillisenä liitteenä tai selkeästi omana osanaan ja sen tulisi ottaa kantaa erikseen transsukupuolisten ja ei-transsukupuolisten naisten sekä miesten asemaan.

Vaikuttaa siltä, ettei myöskään mitään suunnitelmaa sukupuolivaikutusten seurannasta ja jälkiarvioinnista ole.

Vesala Iiris
LHB-Liitto ry